

Södertörns högskola | Lärarutbildningen

Examensarbete | Utbildningsvetenskap c | Höstterminen 2010

Den Andra Religionen

- En granskande undersökning av
orientalistiska maktstrukturer I GY 2011s
ämnesplan för Religionskunskap 1

Av: Cecilia Engstrand

Handledare: Elin Gardeström

Examinator: Beatriz Lindqvist

English abstract

The aim of my thesis is to unveil orientalist powerstructures in the new national curriculum for religious studies in Swedish upper secondary schools. Western imperialism and modernistic ideals has formed the Swedish perception of what constitutes as Swedish, this perception also influences the Swedish religious understanding. This understanding is imbedded in the national curriculum for religious studies which enables a western hegemony to prevail.

Orientalism, national curriculum, religious studies, religious sociology, secularism,

Innehållsförteckning

English abstract.....	2
Innehållsförteckning.....	3
Inledning	4
Syfte.....	5
Problemställningar och upplägg.....	5
Disposition.....	6
Strukturella betänkanden	7
Avgränsningar.....	7
Teori.....	8
Edward Said.	8
Kritik av Suids Orientalism.....	12
Tidigare forskning.....	13
Anthony Giddens	13
Kerstin von Brömssen.....	17
Furseth och Repstad.....	21
Analys av tidigare forskning.....	24
En västerländsk religionssyn.....	25
Sekulariseringens präglning av religionsbegreppet.....	27
Textanalys.....	29
GY 2011.....	29
Religionskunskapsämnets syfte.....	30
Religionskunskapsämnets generella kunskapsmål.....	33
REL 1s centrala innehåll.....	34
Kunskapskrav för REL 1.....	35
Religionssyn i Religionskunskapsämnet.....	39
Avslutande diskussion.....	43
Litteraturlista.....	47
Elektroniska källor.....	48

Inledning

Vi måste konfrontera ideér som söker det eviga, samtidigt som vi måste förstå att olika religiösa grupperingar också strävar efter att uppnå nog så världsliga ideal, till exempel att ge ekonomiskt och socialt stöd åt varandra. Vi måste också förstå oss på variationen i religiösa åsikter och beteendemönster, samtidigt som vi undersöker religionen som särart som en allmängiltig företeelse.- Giddens, 1998: 462

I ovanstående citat beskriver sociologen Anthony Giddens svårigheterna i att studera religion, liknande svårigheter ställs religionskunskapsläraren inför. Hur lär man eleverna om olika religioner utan att generalisera för mycket, och hur kan man förmedla innebörden av religiösa uttryck utan att vara konfessionell? Precis som sociologen måste även religionskunskapsläraren vara medveten om att det kan vara känsligt att pröva eller ifrågasätta vissa för människor grundläggande ideal samtidigt som man av vetenskapliga skäl inte kan bortse från att göra detta enbart därför. Viktigt att ha i åtanke är att konfronterandet av ideal gäller alla ideal, även dem vi tar för givet som allmängiltiga eller generella.

Genom att synliggöra de för samhället normerande idealen önskar jag åskådliggöra hur de i sin tur påverkar vår religionsuppfattning. Jag hoppas att detta i sin tur minimerar risken att som blivande lärare själv vidareförmedla eventuella etnocentriska föreställningar till mina elever. Därför vill jag även synliggöra i vad mån ämnesplanen för Religionskunskap 1 i den nya läroplanen (GY 2011) innehåller vad som kan tolkas som etnocentriska formuleringar. Jag avser även att undersöka hur dessa formuleringar och föreställningar kan vidmakthålla gamla orientalistiska religiösa och kulturella stereotyper. Som blivande lärare känns detta extra viktigt för mig då en av Religionskunskapsämnets huvudsakliga uppgifter är att förbereda eleverna för dagens mångkulturella samhälle. Min undersökning grundas framförallt på en önskan att komma bort från bilden av religion som någonting exotiskt eller förlegat. Jag tror att man kan främja elevernas förståelse för mångfald och öka samhörigheten genom att

åskådliggöra hur den västerländska historiska kontexten har format vårt sätt att se på religion och religiositet.

Syfte

För att åskådliggöra hur man i dagens svenska samhälle förstår religion avser jag att utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv undersöka hur sekulära, rationella, intellektuella strömningar färgar förståelsen av religionsbegreppet och om det i sin tur har satt sin prägel på GY 2011s ämnesplanen för Religionskunskap 1:

Frågeställning:

- *Hur kan sekulära, rationalistiska formuleringar i GY 2011s ämnesplanen för Religionskunskap 1 förstås som uttryck för en västerländsk religionssyn vilken bidrar till upprätthållandena av orientalistiska maktstrukturer?*

Problemställningar och upplägg

Min uppsats består av två huvuddelar, den första delen behandlar främst tidigare forskning rörande den religionssociologiska förståelsen av religionsbegreppets historia och innebörd. Då jag valt att utgå från forskare inom det religionssociologiska forskningsfältet utgår jag mig bland annat av Inger Furseth och Pål Repstads *Religionssociologi*, jag använder mig framförallt av författarnas begreppskategorier: substantiella och funktionella religionsbeskrivningar. Med hjälp av dessa begreppskategorier ämnar jag undersöka utifrån vilken begreppsföreställning ämnesplanen för Religionskunskap 1 har formulerats.

Jag kommer även att använda mig av Anthony Giddens bok *Sociologi* för att definiera vad som kännetecknar en västerländsk, intellektualiserad rationell religionsföreställning och hur denna förställning samverkar med sekulariseringsfenomenet. För att placera min forskning rörande den svenska skolan i ett postkolonialt sammanhang använder jag mig av Kerstin von Brömssens avhandling *Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader- elevens tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Brömssen har genom etnografiska fältstudier undersökt hur svenska skolungdomar formulerar sina identiteter utifrån religion och etnicitet, Brömssen har sedan analyserat hur detta kan förstås utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv

För att åskådliggöra hur den västerländska religionssynen har påverkat vår föreställning om vad religion är analyserar jag ovanstående utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv. Genom att använda mig av Edwards Saids bok *Orientalism* undersöker jag hur en västerländsk

religionsyn kan förstås som det Said beskriver som Orientalism. Jag kommer att analysera mina resultat utifrån ett liknande teoriperspektiv då mitt syfte är att åskådliggöra hur en orientalistisk maktstruktur kan förmedlas genom GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1. Den första delen av uppsatsen behandlar därmed huvudsakligen en sammanställning och analys av tidigare forskning, de resultat jag når i mitt försök att svara på följande forskningsfrågor tar jag sedan med mig till den andra delen av uppsatsen:

- *Hur kan en rationell, intellektualiserad västerländsreligionsdefinition förstås som Orientalism utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv?*
- *Hur kan man utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv se att sekulariseringen färgat den västerländska religionssynen?*

I den andra delen av uppsatsen, som huvudsakligen består av en textanalys av GY2011s ämnesplan för Religionskunskap 1 försöker jag svara på dessa forskningsfrågor som är formulerade utifrån analysen av tidigare forskning:

- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån vad Furseth och Repstad anser vara en substantiell religionsdefinition?*
- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån vad Furseth och Repstad anser vara en funktionell religionsdefinition?*
- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån en intellektualiserad, rationell västerländsk förståelse av vad religion är?*

Disposition

Min uppsats inleds av en inledning, syftesbeskrivning, och en material och avgränsningsdel samt en teori beskrivning närmare bestämt Edward Suids bok *Orientalism*. Därefter följer sammanställningen av tidigare forskning under rubrikerna med forskarnas namn: Inger Furseth och Pål Repstads *Religionsociologi*, Anthony Giddens *Sociologi* och Kerstin Von Brömssens *Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader- elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Med hjälp av de tidigare följande forskningsfrågorna diskuterar jag ovanstående forskares syn på religionsbegreppet utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv. Diskussionen och resultaten på dessa forskningsfrågor

presenteras under rubrikerna: **En västerländsk religionssyn** och **Sekulariseringens prägling av religionsbegreppet**.

Uppsatsens andra del inleds av en kort beskrivning av GY 2011 men består huvudsakligen av min textanalys av Religionskunskap 1, som även den är uppdelad i två delar, i den första delen undersöker jag utifrån vilken av Furseth och Repstads begreppskategori ämnesplanen formulerats. Jag har delat in den första delen av textanalysen i fyra delar utifrån ämnesplanens struktur: **Religionskunskapsämnets syfte**, **Religionskunskapsämnets generella kunskapsmål**, **REL 1s centrala innehåll** och **Kunskapsmål för REL 1**. I den andra delen av textanalysen: **religionssynen i ämnesplanen** undersöker jag om ämnesplanen präglats av en västerländsk religionssyn. Uppsatsen avslutas med en **avslutande diskussion** under rubriken med samma namn. Här återkopplar jag min undersökning med frågeställningen jag presenterade i början av uppsatsen. Genom att utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv diskutera hur de resultat jag nått i litteraturstudien och kan förstås som ett resultat av Orientalism.

Strukturella betänkanden

Jag är medveten om att min uppsats följer en relativt originell struktur, som kan förefalla litet förvirrande. Jag anser emellertid att uppsatsen gynnas av detta något oortodoxa upplägg då min uppsats faktiskt består av två undersökningar. Då den första delen som behandlar tidigare religionssociologisk forskning rörande religionsbegreppet historia och innebörd leder in i en analys där jag undersöker sammanställningen av denna forskning ur ett postkolonialt teoriperspektiv.

Avgränsningar

Jag försöker inte undersöka om en västerländsk, rationalistisk intellektualiserad religionsdefinition är felaktig. Jag utgår endast från att en sådan religionssyn existerar och är typisk för dagens svenska samhälle. I min uppsats försöker jag enbart åskådliggöra hur en specifik religionsuppfattning kan verka marginaliserande och stigmatiserande gentemot andra religioner och religiösa uttryck. I min uppsats diskuterar jag hur den västerländska, rationella intellektuella religionssynen har kristianiserat vår tolkning av religionsbegreppet, jag vill inte påstå att det jag beskriver som kristenhet eller kristianiserande är representativt för alla kristendomar. Jag utgår endast från att uppfattningen att Kristendom är det samma som tron på en Gud och att det bringar mening i livet är en generell tolkning av vad som kännetecknar sekulärt västerländsk protestantisk kristendom. Jag försöker heller inte svara på om

rationalistiska, intellektualiserade ideal kännetecknar alla västerländska samhällen. Ovanstående antaganden och tolkningar fyller emellertid en funktion i min uppsats då dess syfte är att åskådliggöra religionssynen i ett sådant samhälle.

Teori

Edward Said.

Orientalism

I Boken *Orientalism* beskriver Edward Said Orienten som både plats och begrepp. Said har lyckast formulera en tydlig teori och applicerat den ämnesöverskridande på varierande texter.¹ Said har undersökt Orientalism inom akademins värld men även inom journalistik och resehandböcker. Därtill utgör Orienten som tidigare nämnt både plats och begrepp, gemensamt för de båda bemärkningarna är Orientens komplexa förhållande till västerlandet. Både som geografisk granne och som kulturell motpol: ”Där till har Orienten bidragit till definitionen av Europa (eller Västerlandet) genom att vara dess motbild, motidé, motsatta personlighet och en motsatt erfarenhet.”² Geografiskt sett finner man merparten av Europas kolonier i Orienten och som kulturellt begrepp eller utgångspunkt för diskussion fungerar det orientalistiska perspektivet bland annat som benämning för konstruerande av det Andra. Said använder sig av Orientalismbegreppet som diskursmetod och lyckas därtill synliggöra hur västerlandet använt sig av Orienten som dess motpol för att dominera och senare vidmakthålla sin ställning över det geografiska området Orienten. Detta utgör även min förståelse och användning av Orientalism begreppet.

Det västerländska härskandet över Orienten grundlades enligt Said under kolonialtiden. På grund av maktpolitiska intressen koncentrerade orientalistiska studier under den tiden på lära ut och studera hur Västerlandet skulle hantera Orienten. Said hävdar att dessa studier utgjorde början på det systematiska tillvägagångssätt väst har utövat myndighet över öst.³ Detta utgör även eventuella fortsatta studier, teorier och forskning relaterat till Orienten. Samt det jag

¹Said, 2003:23

²Said, 2004: 64

själv benämner som exempelvis Orientalistiska maktstrukturer. Det fortsatta genomsyrandet av orientalistiska maktstrukturer inom dagens samhälle framgår särdeles tydligt i förordet till *Orientalism*.

Trots att boken *Orientalism* framförallt åskådliggör hur fenomenet Orientalism utövats under de senaste århundraden menar Said att det finns en stark koppling mellan Orientalism och dagens tumultartade historiekontext. I förordet understryker Said att Orienten och Västerlandet inte utgör statiska eller faktiska koncept, utan att båda är konstruerade utifrån mänskliga föreställningar av den Andre, som är nog så aktuella idag:

each is made up of human effort, partly affirmation, partly identification of the Other. That these supreme fictions lend themselves easily to manipulation and organization of collective passions has never been more evident than in our time, when mobilizations of fear, hatred, disgust and resurgent self-pride and arrogance- much of it having to do with Islam and Arabs on one side, “we” Westerners on the other- are very large- scale enterprises.⁴

När Said kallar Orienten för konstruerad menar han inte att Orientalism är en idé som är sprungen ur tomma intet. Said menar att samma konstruerade motsatsförhållande lever kvar i dag i det dikotoma förhållandet mellan väst och islam. Said framhåller att konstruerandet av Orienten till att vara orientalistisk var möjlig i och med det rådande förhållandet mellan öst och väst. Med det menar Said att det sätt som väst porträtterade öst på är sprunget ur den ojämna maktbalansen som rådde mellan öst och väst under kolonialtiden. Enkelt uttryckt anser Said att väst tog sig rätten att definiera öst. Vilket i sin tur ledde till att den förmedlade bilden av öst grundar sig på en västerländsk föreställning om vad Orienten är. Detta har sedan givit upphov till flertalet vetenskapliga teorier och undersökningar rörande österlandet. Utifrån flera olika vetenskapliga perspektiv, bland annat: antropologiska, sociologiska, litteraturvetenskapliga och filosofiska sådana har man formulerat och bekräftat den västerländska föreställningen av Orienten⁵ Detta var möjligt på grund av den oerhört ojämna

3Said, 2004: 65

4Said, 2003: xii-xiii

5Said, 2003: 6

maktbalansen som rådde mellan öst och väst, Said kallar denna ojämna maktbalans för hegemoni:

In any society not totalitarian, then, certain cultural forms predominate over others; just as certain ideas are more influential than others; the form of this cultural leadership is what Gramsci has identified as *hegemony*, an indispensable concept for any understanding of cultural life in the industrial West. It is hegemony, or rather the result of cultural hegemony at work, that gives Orientalism the durability and strength I have been speaking about so far. ⁶

Det hegemoniska förhållandet mellan öst och väst är det genomgående temat i de enligt Said tre olika faserna av Orientalism som föregås av epiteten: traditionell, modern och dagens. Dagens Orientalism grundar sig på samma ojämna maktförhållande men är starkt influerad av den senare, moderna Orientalismen som Said sammankopplar med sekularisering. Den moderna Orientalismen är en förlängning av den traditionella Orientalismen som Said menar är länkad till kristendomen och imperialism, det vill säga kolonialiserandet och frälsandet av hedningarna i öst medan den moderna sekulära mer akademiska formen av Orientalism tar sig ett annat uttryck. Enligt Said omformulerades det kristna existentiella paradigmet av Orientalism till att passa ett sekulärt perspektiv, Said kan framförallt urskilja fyra element som kännetecknar moderna Orientalismen: "expansion, historical confrontation, sympathy, classification".⁷ Dessa kännetecken grundas enligt Said på moderna strömningar och ideal. Den geografiska expansionen av västvärlden, det västerländska förbarandet av österlandet och upptäckandet och klassificerandet av arter och kulturer fungerar enligt Said som grundpelare inom den moderna Orientalismen.

Inom den moderna Orientalismen såg forskare Orienten som ett i viss mån utforskat område, man försökte återskapa gamla utdöda språk och tyda gamla kulturer och på så vis trädde gamla forskningsdiscipliner in i ett modernt samhälle. Said vill dock understryka att det ojämna maktförhållandet mellan öst och väst fortfarande existerade: "the traditional disciplines too were brought into contemporary culture. Yet both bore the traces of *power* –

⁶Said, 2003: 7

⁷Said, 2003: 120

power to have resurrected, indeed created the Orient [...] in short, having transported the Orient into modernity”.⁸ Det Said hävdar är att trots att väst inte längre uttalat avsåg tämja det barbariska hednalandet i öst är detta än dock resultat av den moderna Orientalismen, i och med att det ojämna maktförhållandet mellan öst och väst fortfarande existerade.

Sekulära moderna orientaliska studier fokuserade fortfarande på att upptäcka och åskådliggöra österlandet utifrån västerländska teorier och forskningsmetoder, vilket Said uttryckligen understryker i följande resonemang: ”the Orientalist could celebrate his method, and his position, as that of secular creator, a man who made new worlds as God had once made the old.”⁹ Den bild Said målar upp är en skildring av hur orientaliska studier färgades av upplysningens och modernismens tankar. Detta skildrar 1800talets syn på öst och väst, som i sin tur är grundläggande för det Said kallar dagens orientalistiska dogmer.

Said kan urskilja fyra olika orientalistiska dogmer karaktäristiska för dagens Orientalism: ”one is the absolute and systematic difference between the West, which is rational, developed, humane, superior, and the Orient, which is aberrant, undeveloped, inferior”.¹⁰ Den första orientalistiska dogmen är det klassiska motsatsförhållandet av öst och väst. Den andra dogmen utgörs av hur man än idag använder sig av gamla texter som skildrar den stereotypa Orienten i stället för mer moderna skildringar. Den tredje dogmen är att det västerländska vetenskapliga perspektivet att betrakta Orienten är det rätta på grund av att det är objektivt. Medan Orientens beskrivning av sig själv är subjektiv och ovetenskaplig i och med dess eviga och traditionstyngda natur. Den fjärde dogmen är enligt Said att Orienten i grund och botten är något man bör passa sig för eller utveckla¹¹.

I min undersökning utgår jag från att de tankar som genomsyrat den västerländska uppfattning om österlandet återspeglas i den västerländska religionssynen. Det vill säga att den Andra religionen är den som inte utgår från en sekulär rationell och intellektuell hållning. Genom seglivade doktriner och gamla föreställningar om vad väst representerar vidmakthålls

8Said, 2003: 121

9Said, 2003: 121

10Said, 2003: 300

11Said, 2003: 300

föreställningar om det Andra. I min undersökning utgår jag från att dagens det Andra representeras av de religioner eller den religiositet som inte passar in i en sekulär rationell och intellektuell mall. I stället marginaliseras eller framstår dessa fenomen som förlegade uttryck för fanatism eller naivitet. Genom den västerländska hegemoni och därmed fortsatta definitionsrätt stämmer vissa religioner och viss religiositet väl överrens med det Said karakteriserar som Orientalism. Då viss religion och religiositet beskrivs i samma termer som Orienten; traditionstyngd; uniform; känslostyrd och evig.

Kritik av Saids *Orientalism*

John McLeod från University of Leeds introducerar framstående forskare och deras verk inom Postkolonial teori och diskurs. I boken *Beginning Postcolonialism* för han läsaren genom den snåriga djungeln av begrepp och diskurser som faller under paraply-begreppet postkolonialism. McLeod för även fram den mest frekvent yttrade kritiken gällande Saids *Orientalism*. Den första punkten av kritik rör det ahistoriska perspektivet i *Orientalism*, enligt McLeod kritiseras Saids Orientalism ofta för att allt för grovt generalisera en oerhört stor mängd olika uttryck över en lika stor tidsperiod. McLeod menar att många kritiker efterfrågar ett viss mått av problematisering av enskilda tidsperioder.¹²

Enligt McLeod kritiseras Said även för att ignorera de kolonialiserades motstånd. Denna kritik betyder att man anser att Said inte lyckas föra fram, beskriva eller problematisera kring hur de Andra förhåller och eventuellt motsätter sig koloniserarna och deras bild av dem. Detta misslyckande eller negligerande av att porträttera de kolonialiserade de Andra hävdar vissa kritiker är minst lika orientalistiskt som det forskningsfält han beskriver.¹³

Annan kritik rör Saids framställning av väst, bland annat det faktum att Said inte för fram de strömningar och de rörelser som motsatte sig kolonialism. Den sista punkten av kritik av Saids *Orientalism* innefattar kön och genus. Det man framförallt kritiserar är Saids framställning av Orienten som en manlig fantasi vilket resulterar i att Orienten beskrivs i feminina representationer. McLeod menar att vissa kritiker ifrågasätter den västerländska

12McLeod, 2000: 47

13McLeod, 2000: 48

kvinnliga uppfattningen av Orienten.¹⁴ Mc Leod avslutar detta avsnitt genom att framföra att Saids *Orientalism* inte kan ses som en förklaring eller beskrivning av all postkolonial problematik. Det Mc Leod menar även att vi inte ska underskatta Saids diskurs enbart på grund av kritiken som framförts: "These criticisms do not invalidate Said's ground-breaking study, but they do invite us to think more flexibly about operations of colonial discourses".¹⁵ Det Mc Leod anser är att vi i stället ska se kritiken som en fortsättning och utveckling av den postkoloniala diskursen.

Tidigare forskning

Nedan avser jag att förklara hur Anthony Giddens, Inger Furseth och Pål Repstad samt Kerstin Von Brömssen definierar religionsbegreppet, men även vad de kännetecknar som en typisk västerländsk, sekulär, rationalistisk intellektualiserad religionssyn. Efter att ha beskrivit hur dessa forskare behandlat religionsbegreppet och vad som ligger till grund för deras religionssyn diskuterar jag deras föreställningar ur ett postkolonialt teoriperspektiv som grundare sig på Saids *Orientalism*. De resultat och insikter jag når i den här studien och diskussionen tar jag sedan med mig i den kommande textanalysen av GY 2011s ämnesplan av Religionskunskap 1.

Anthony Giddens

Sociologi

Sociologen och författaren till boken *Sociologi*, Anthony Giddens, menar att det är en utmaning att studera religion, han framför flera skäl till detta. Bland annat att den sociolog som studerar religiös praxis inte endast kan studera uttrycken i sig utan man måste även förstå varför man som religionsutövare utför vissa ritualer och handlingar. Detta leder till att Giddens finner det svårt att finna en allmängiltig religionsdefinition som tar hänsyn till dessa båda aspekter. Giddens framför ett exempel på problematiken kring religionsdefinitioner, enligt Giddens definierar man i väst ofta religion som att tro på en högre makt som uppmanar oss till att vara moraliska individer. Enligt Giddens är detta typiskt för en religionssyn som influerats av Kristendomen. Giddens menar även att man som religionssociolog inte kan

14Mc Leod, 2000: 49

15Mc Leod, 2000: 46

använda sig av en sådan ensidig och snäv definition av religion, eftersom dessa kännetecken för religion saknas helt i vissa religioner.¹⁶ I stället definierar Giddens religion utifrån aspekter som han anser är gemensamma för alla religioner, detta leder emellertid till en väldigt vid begreppsdefinition av religion:

En uppsättning symboler som väcker känslor av vördnad eller andakt. De är ofta kopplade till vissa ritualer eller ceremonier (till exempel gudstjänster) som de troende engagerar sig i. Oavsett om en religion innehåller en gudstro eller ej, finns det praktiskt taget alltid föremål, skeenden och väsen som ger upphov till vördnad, fruktan eller förundran.¹⁷

För att vidga definitionen ytterligare förklarar Giddens att ritualerna skiftar i utförande och upplägg samt att vad eller vem det är som kan få en religiös utövare att uppleva känslorna av andakt, fruktan eller vördnad varierar i näst intill det oändliga. Trots att Giddens religionsdefinition är bred åskådliggör han vissa vanligt förekommande fördomar om vad som kännetecknar religion vilket bidrar till att hans förklaring av religion snävas in något. Enligt Giddens är religion inte det samma som:

monoteism, det vill säga tron på en enda gud [...] För det andra får vi inte tro att religion är detsamma som en uppsättning *moraliska regler*, vars syfte är att kontrollera de troendes handlingar. [...] För det tredje behöver det inte vara så att religionen ger en *förklaring till hur det kommer sig att världen blev som den blev*. [...] Vi får för det fjärde inte jämföra det religiösa med det *övernaturliga* eller utgå ifrån att alla religioner innehåller en tro på det utomsinnliga.¹⁸

I och med att Giddens definition av religionsbegreppet befinner sig någonstans mitt emellan en uteslutningsmetod av vad religion inte är och en vid funktionalistisk definition

¹⁶Giddens, 1998: 463

¹⁷Giddens, 1998: 465

¹⁸Giddens, 1998: 464

understryker Giddens vikten av att skilja vid det han refererar till som *magi* och religion. Giddens definierar magi på följande vis: ”*Magi* går ut på att man kan påverka skeenden i världen genom sånger, ritualer eller speciella ord.”¹⁹ Liksom Giddens religionsdefinition är även detta en väldigt vid definition av ett oerhört omfattande fenomen. För att förtydliga eller snäva in Giddens definition liknar jag *magi* vid det man i det svenska moderna samhället ibland refererar till som skrock eller new age.

Viktigt att ha i åtanke är att själva utövarna sällan kallar sin världsåskådning för skrock eller magi. Det är därför viktigt att man i största möjliga grad försöker undvika att vara etnocentrisk vid studiet av religion, detta innebär att man inte studerar en främmande kultur utifrån den egna kontext. Enligt Giddens måste en kultur: ” studeras i termer av sina egna innebörder och värderingar- en nyckeltes inom sociologin”.²⁰ Jag utgår från samma definition som Giddens när jag använder mig av begreppet etnocentrism. Jag utvecklar emellertid detta perspektiv ytterligare när jag kopplar samman det med Saids diskussion kring Orientalism och den Andre.

En del av den etnocentriska problematiken i att studera religionsvetenskap är förbunden med de religionssociologiska teorierna. De begrepp och beskrivningar som avser att förklara vad religion är utgår allt som oftast från modernismens ateistiska ’founding fathers’, Marx, Durkheim och Weber. Gemensamt för dessa tänkare är att de alla ansåg att religion är en av människor skapad illusion. Enligt Giddens anser de tre ovanstående sociologerna att religiösa trosutövare har en orimlig föreställning av verkligheten eftersom den oerhörda mångfalden av religiösa föreställningar än dock bär så pass tydliga kopplingar till olika samhällstyper.²¹ Trots att Weber, Marx och Durkheim förkastar den religiösa sanningsaspekten förringar de inte religionens betydelse. Enligt Giddens understryker dock ovanstående sociologer att det religiösa utövandet har en verklig och faktisk betydelse i utövarnas liv, vilket förvisso endast framhåller religionens illusoriska påverkan på folket och samhället. Marx, Durkheim och Weber förutspådde i och för sig att denna påverkan så småningom skulle dö ut, vilket är

19Giddens, 1998: 465

20Giddens, 1998: 42

21Giddens, 1998: 471

grundtanken inom många sekulariseringsteorier.²² Trots att religionen inte är utdöd i dag menar Giddens emellertid att dagens västerländska religiösa samhälle har förändrats genom sekulariseringen. Sekulariseringen har enligt Giddens påverkat relationen mellan samhälle och religion på flera nivåer:

Sekularisering är ett begrepp som beskriver den process varigenom religionen förlorar sitt grepp över allt fler delar av samhällslivet. Det finns flera olika aspekter vi kan anlägga på *sekulariseringen*. En handlar om om medlemsantalet i religiösa organisationer [...] En annan dimension av sekulariseringen gäller i vilken utsträckning kyrkor och andra religiösa organisationer *bibehåller sitt sociala inflytande, sin rikedom och sin prestige*. [...] Även om vi håller oss till detta århundrade kan vi se att de religiösa organisationerna efter hand har förlorat en stor del av den sociala och politiska makt de hade. [...] Den tredje dimensionen av sekularisering handlar om tro och värderingar. Vi kan kalla denna dimension *religiositet*.²³

Enligt Giddens behöver inte antal kyrkobesök ha en direkt koppling till människors trosuppfattning i och med att många religiöst troende inte går i kyrkan regelbundet. Giddens poängterar även att aktivt deltagande inte nödvändigtvis behöver säga något om en persons tro i och med att vissa personer deltar i kyrkoverksamhet på grund av socialt tryck och/eller vana.²⁴

Giddens belyser det faktum att det självfallet ser ut som att religiositeten minskar i dagens moderna samhälle om man definierar religion utifrån premisserna att religion framförallt innefattar, tro på övernaturliga väsen eller kyrkobesök i och med att de flesta inte tror att världen bebos av övernaturliga väsen eller andar. Enligt Giddens behöver inte detta betyda att religionen minskar, Giddens tror snarare att: ”Religionens attraktionskraft, både i

22Giddens, 1998: 500

23Giddens, 1998: 500

24Giddens, 1998: 500-501

dess traditionella och moderna form, med all sannolikhet kommer att vara långvarig”.²⁵ En anledningen till religionens fortsatta attraktionskraft kan enligt Giddens vara perioder av överdrivet rationalistiskt tänkande:

Det kommer alltid att uppstå reaktioner mot en alltför överdriven rationalism som leder till perioder av religiös pånyttfödeles. Det finns förmodligen mycket få människor som aldrig blivit berörda av religiösa känslor, och vetenskapen har mycket lite att säga om existentiella frågor, till exempel meningen med livet eller varför det finns så mycket lidande i världen- frågor som alltid stått i centrum för ett religiöst perspektiv på livet.²⁶

Giddens resonemang kring religiositet och sekularisering är ganska generellt, jag anser dock att han missar understryka att den här utvecklingen av sekulär privatreligiositet och tro är typisk för protestantiskt kristna sekulära samhällen. I och med att tro som mening med livet är typiskt protestantiskt kristet begrepp. Jag anser dock att Giddens tolkning av sekulariseringsbegreppet stämmer bra överrens med dagens svenska samhälle. Jag tror att Sverige och det som kallas svenskhet är starkt förknippat med en sekularisering som genomsyrar alla tre nivåer. Vilket givetvis påverkar synen på religion och religiositet. Men som förklaringsmodell till ett specifikt samhälle finner jag hans resonemang både troligt och som lämplig utgångspunkt för min undersökning. Eftersom min undersökning behandlar religionssynen i 2011s läroplan som givetvis formulerats utifrån de ideal och strömningar som genomsyrar dagens svenska samhälle.

Kerstin von Brömssen

Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader- elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet

Kerstin von Brömssen har undersökt ungdomars identitetskapande relaterat till religion och etnicitet. Genom att intervjua och observera ungdomar i en multietnisk miljö försöker hon utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv analysera hur identiteter skapas och formas

²⁵Giddens, 1998:501

²⁶Giddens, 1998: 501

utifrån religionstillhörighet och etnicitet. Enligt Brömssen kan religion definieras som en funktionell princip, det vill säga att religion är en social företeelse som kommer till liv och konstrueras i samspelet mellan människor på specifika platser.²⁷

I sin avhandling placerar Brömssen sin undersökning om ungdomars identitetsskapande i ett postkolonialt sammanhang för att synliggöra hur föreställningen av svenskheten konstruerats. Brömssen behandlar svenskhet som en eurocentrisk diskursiv konstruktion, formad utifrån moderna upplysningsteoretiska föreställningar om universalism, humanism och rationalitet. Dessa föreställningar har enligt Brömssen vidare givit upphov till ett konstruerande av det Andra baserat på stereotyper och rasismer. Enligt Brömssen är den postkoloniala teorin applicerbar på det svenska samhället trots att Sverige inte varit en kolonialmakt. Jag utgår från samma ståndpunkt som Brömssen i min uppsats då även jag anser att svenskhet är en identitet som konstruerats utifrån upplysningsteoretiska föreställningar. Jag håller även med Brömssen i resonemanget rörande Sveriges kulturhistoriska roll och kontext som bidragande faktor till hur den svenska identiteten skapas och formas. Enligt Brömssen har den historiska kontexten en avgörande roll i hur ett begrepp som religion skapas och förstås:

Kolonialtiden, reformationen och upplysningstiden har samtliga bidragit till att rekonstruera innebörder av begreppet religion i en ständig strävan eller kamp av motstridiga intressen. Den västerländska konstruktionen, har kommit att definiera religion först och främst relaterat till en tro som ett intellektuellt fenomen, och mindre i kategorier av handling²⁸

På samma sätt skapas och formas förståelsen av andra begrepp som etnicitet och sekularisering men även kategorier relaterade till begreppen som muslim, världsreligion och invandrare. Brömssen framhåller att vi måste fråga oss vilka, varför och hur vissa definitioner blir gällande samt hur detta påverkar oss, som ett exempel framför Brömssen debatten gällande religioners privatisering:

Även synen på religionens privatisering och sekularisering

²⁷Brömssen, 2003:36

²⁸Brömssen, 2003: 53

kan ses som en konsekvens av sådan kamp. Debatter och frågeställningar när det gäller dessa perspektiv är omfattande i det nutida mångkulturella samhället, inte minst med anledning av en allt större och växande närvaro av islam med en delvis annorlunda syn på dessa frågor.²⁹

Jag vill poängtera vikten av att vara införstådd i hur begrepp skapas och förstås och att de ständigt kontrasteras mot varandra och hur lätt det är att debatten förs utifrån en dikotom utgångspunkt som endast förstärker de båda parternas motsatsförhållande. Jag vill även med hjälp av Brömssens citat framhålla att det historiska perspektivet lägger grunden för olika begrepps innebörder. Brömssen konstaterar att många forskare utpekar fenomenet sekularisering som ett centralt tema för det moderna Europas religiösa historia och utveckling. Det moderna Europa utgör i detta fall ett samhälle präglad av rationalisering, objektivitet, vetenskaplighet och individuell valfrihet.³⁰ Jag utgår från samma definition av Europa och i förlängning Sverige när jag i min uppsats talar om dagens moderna samhälle.

Brömssen söker definiera begreppet religion utifrån de diskursiva processer som legat till grund för hur religionsbegreppet utformats. I sin avhandling spårar Brömssen religionsbegreppet etymologiskt vilket för läsaren till det förkristna romarriket, där begreppet *religio* åsyftade de riter och traditioner som förs vidare inom släkten och familjen. Dessa riter och traditioner var grundläggande för släktens sammanhållning och identitetsskapande.³¹ Vidare berättar Brömssen att begreppet omtolkades under slutet av 300-talet, under den här tiden omdefinierade kristna grupper begreppet *religio* till *religare* vilket medförde att begreppet fick en mer teistisk innebörd, det vill säga att gudsuppfattningen fick större betydelse. Det som låg till grund för detta var bland annat att Kristendomen blev den normerande religionen, Brömssen beskriver det på följande sätt:

Omtolkningen innebar att kristendomen med sin monoteistiska exklusivitet, från och med slutet av 300-talet

29Brömssen,2003: 55-56

30Brömssen, 2003: 61

31Brömssen, 2003: 38- 39

efter vår tideräknings början, kom att bli den allmänna och normerande uppfattningen. Den nya förståelsen av kategorin religion, tolkat ur begreppet *religare*, kom därmed att stöta ut vissa element ur den mycket bredare kategori som *religio* tidigare uppfattats vara. Begreppet ”kristianiserades” och dess viktigaste innebörd knöts till en teistisk trosuppfattning.³²

I Brömssens citat går det att urskilja att det i begreppets definition skett ett skifte från fokus på praxis till dogmatik. I och med att *religio* definitionen utgick från att religion innefattar rituella handlingar och traditioner medan *religare* definitionen innebär att religion likställs med tron på en Gud. Under renässansen omformas religionsbegreppet ytterligare, det är under den här tiden begreppet kom att sammankopplas med fromhet och tillbedjan, som man då insåg var en hos alla människor inneboende kvalitet.

Brömssen menar att den nutida definitionen av religion tog sin form under upplysningstiden som präglas av ett intellektuellt och rationellt förhållningssätt gentemot de flesta fenomen. Brömssen framhåller även att det är just under upplysningstiden det vetenskapliga studiet av religion uppstod, detta studium färgas i sin tur av de moderna och sekulära strömningar som kännetecknar kolonialtiden och reformationen. Brömssen menar att dessa strömningar har haft stor påverkan på religionsbegreppets innebörd: ”Den västerländska konstruktionen, har kommit att definiera religion först och främst relaterat till en tro som ett intellektuellt fenomen, och mindre i kategorier av handling”.³³ Brömssen anser att den intellektuella, rationella definitionen av vad som kännetecknar religion är den segrande definitionen i den dikotoma, etymologiska tvetydiga definitionskampen.

Denna tidsresa i religionsbegreppets historia avser att åskådliggöra hur religionsbegreppets betydelse skapats, samt att påvisa vad som ligger till grund för hur vi dagsläget uppfattar och kategoriserar religiösa uttryck, kulturer och traditioner. Brömssen hävdar att dagslägets förståelse av ovanstående präglas av ett specifikt västerländskt tänkande:

Senare vetenskapliga definitioner och syn på ”religion” präglas av, menar bl.a postkoloniala teoretiker, ett specifikt

³²Brömssen, 2003: 40

³³Brömssen, 2003: 41

västerländskt perspektiv med rötter i upplysningstänkandet. Därigenom har ”andra religioner” tolkats ur ett redan a priori perspektiv, där en av västvärlden präglad förförståelse styr det som skall studeras.³⁴

Brömssens skildring av religionsbegreppets etymologiska historia visar på hur den historiska kontexten påverkar begreppsliga definitioners innebörd. Dagens västerländska förståelse av religionsbegreppet är enligt Brömssen färgad av kolonialtidens upplysningstänkande.

Brömssens postkoloniala teoriperspektiv visar på att imperialismen definierat religionsbegreppets innebörd. Jag utgår från samma utgångspunkt för min analys av religionsbegreppet. Det är även utifrån ett liknande perspektiv jag avser att analysera hur upplysningsmoderna idéer kommit att präglade dagens ämnesplan för Religionskunskap 1.

Furseth och Repstad

Religionssociologi

Jag har valt att använda mig av Furseth och Repstads *Religionssociologi*, då deras vetenskapliga perspektiv är förhållandevis likt Religionskunskapen, då båda ämnenas tyngdpunkten är att beskriva utifrån tvärvetenskapliga infallsvinklar vad som kännetecknar men även ligger till grund för religion och religiositet. Författarna belyser de sociologiska kontextuella aspekternas påverkan på religion och religiositet. De menar bland annat att det i vissa fall kan vara positivt och prestigefyllt att klassas som religiös medan det i andra fall kan innebära den totala motsatsen. Det som är avgörande för hur religiösa bemöts grundas enligt författarna på hur det övriga samhället förhåller sig till religion och religiositet. Furseth och Repstad hävdar att religiositet kan uppfattas som negativt i rationalistiska och intellektuella miljöer: ”I intellektuella, rationalistiska miljöer kan ”religiös” komma att betyda något i riktning av naiv eller fanatiskt.”³⁵ enligt författarna kan en sådan föreställning vara ett uttryck för etnocentrism, ett exempel på etnocentrism är enligt författarna följande: ” när en religionsdefinition framställer den egna religiösa traditionen som den normala formen av religiositet. Därmed kan andra religioner framstå som främmande eller avvikande, som något

34Brömssen, 2003: 43

35Furseth & Repstad, 2008: 27

som måste förklaras och kanske till och med att kontrolleras.”³⁶ I ett fall som detta färgar en etnocentrisk förståelse samhällets tolkning av religionsbegreppets innebörd.

Ett sätt att strukturera den begreppsliga innebörden av religion är att som Furseth och Repstad skilja mellan substantiella och funktionella religionsdefinitioner: ”substantiella definitioner berättar vad religion är, funktionella vad religion gör.”³⁷ Detta må vara en väldigt förenklad beskrivning av vad som kännetecknar substantiella och funktionella religionsdefinitioner. En något mer detaljerad förklaring av den substantiella religionsdefinition kan vara att en sådan definition ämnar beskriva religion utifrån innehåll, enligt författarna innebär detta att: ”innehåll tar vanligen sin utgångspunkt i människors tro på vissa fenomen som går utöver det vardagliga, det vi kan uppfatta med våra sinnen och begripa med vårt förstånd.”³⁸ Med andra ord lägger en substantiell religionsdefinition tyngden vid dogmatik till skillnad från en funktionell religionsdefinition som fokuserar mer på praxis.

Utifrån Furseth och Repstads resonemang går det att urskilja att författarna anser att en substantiell definition i större utsträckning riskerar att förefalla etnocentrisk eftersom man inom en substantiell religionsdefinition ofta beskriver vad människor tror på. Vilket enligt författarna kan detta leda till att man gör en för snäv definition av vad som kännetecknar religion. Furseth och Repstad förklarar i följande citat varför det är etnocentriskt att likställa religion som tron på gudomliga väsen:

En sådan definition kan ha den fördelen att den ligger ganska nära många vardagsförståelse av religion. Men denna definition är klart etnocentrisk. Den exkluderar viktiga österländska traditioner från religionens värld, till exempel delar av buddhismen, hinduismen och konfucianistiska livsåskådningar.³⁹

36Furseth & Repstad, 2008: 27

37Furseth & Repstad, 2008: 28

38Furseth & Repstad, 2008: 28

39Furseth & Repstad, 2008: 29

Furseth och Repstad menar att många tidsenliga sociologiska och samhällsvetenskapliga teorier hävdar att dagens sekulära samhällen till skillnad från förr inte har lika fasta sociala och kulturella strukturer vilket i sin tur medför att den enskilde individen har större möjligheter och valfriheter att utveckla sig själva. Enligt ovanstående leder detta till att dagens medborgare lägger större vikt vid att just vara sig själv, i stället för att vara samhället till nytta.⁴⁰ Ett fenomen som även genomsyrar det sekulära samhällets religiösa individ. Enligt författarna kännetecknas den sekulärt religiösa människan utifrån följande karaktärsdrag:

traditionskritisk, auktoritetskritisk, subjektivt grundad, eklektisk och inriktad på att hitta en egen identitet och kunna förverkliga sig själv. Det är hon som är på väg, fritt sökande efter mening och spiritualitet, som dominerar många framställningar av dagens religiösa människa.⁴¹

Furseth och Repstad poängterar att den för sekulära religiositeten faktiskt är socialt förmedlad, sin individualistiska natur till trots. Enligt Furseth och Repstad är valfrihet och självförverkligande inte ett för människan inneboende självständigt verkande ideal. Författarna beskriver det i stället som ytterst troligt att just ideal som självförverkligande och valfrihet har en god grogrund i ett sekulärt samhälle präglad av individualism och en jakt på självförverkligande. Med andra ord formas vi utifrån våra kontexter, för sociologer som Furseth och Repstad framstår det som naturligt att de samhällseliga kontexterna även färgar individens religiositet och livstolkningar.⁴²

Enligt författarna vanlig västerländsk föreställning är att religiösa människor blir religiösa för att de söker en mening med livet. Författarna problematiserar kring meningsbegreppet och just meningssökande som definierande uttryck för religiositet i och

40Furseth & Repstad, 2005: 165

41Furseth & Repstad, 2005: 167

42Furseth & Repstad, 2005: 168

med att denna beskrivning av religiositet är en överdriven intellektualiserad förklaring av vad religion är.⁴³ Enligt författarna söker inte människor endast efter en mening med livet, de söker även gemenskap och tillhörighet:

Naturligtvis kan man tänka sig religiösa människor som söker ensamheten och finner Gud där, och man kan tänka sig människor som trivs i en religiös miljö utan att vara särskilt upptagna med innehållet i den religiösa tron. Men ofta är de båda aspekterna tätt sammanvävda och de förstärker varandra: gemensam tro och gemensamma åsikter gör det attraktivt att var tillsammans med likasinnade⁴⁴

Ovanstående citat kan förstås utifrån Furseth och Repstads sociologiska kontextuella perspektiv, det vill säga att vi fostras in i en tradition. Författarna för detta resonemang vidare genom att mena att vi även fostras in i icketraditionella religionsutövanden. Furseth och Repstad vill även understryka att dagens starkt tilltagande funktionella, subjektiva religionssyn också är ett resultat av fostran och socialisering.⁴⁵ I min undersökning kommer jag att utgå från de två olika utgångspunkterna för religionsdefinitioner, den funktionella och substantiella religionsdefinitionen. Dessa begreppskategorier utgör en huvudsaklig del av min senare textanalys av GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1. Jag avser även att utgå från författarnas tolkning av sekulariserings präglning av den västerländska tolkningen av religionsbegreppet och dess innehåll.

Analys av tidigare forskning

Nedan följer en diskussion över hur det ojämna maktförhållandet mellan öst och väst har påverkat den västerländska förståelsen av religionsbegreppet. De resonemang och idéer som formuleras i den nedanstående diskussionen applicerar jag sedan på min analys av GY 2011s

43Furseth & Repstad, 2005: 164

44Furseth & Repstad, 2005: 165

45Furseth & Repstad, 2005: 171

ämnesplan för Religionskunskap 1, men framförallt i den avslutande diskussionen då jag analyserar resultaten från textanalysen ur ett postkolonialt perspektiv.

En västerländsk religionssyn

I den följande diskussionen utgår jag från vad den tidigare beskrivna forskningen benämner som typiskt för en västerländsk substantiell religionsdefinition och kontrasterar detta mot Saids postkoloniala diskurs, till hjälp använder jag mig av följande forskningsfråga:

- *Hur kan en rationell, intellektualiserad västerländsk religionssyn förstås som Orientalism utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv?*

Enligt Brömssen kännetecknas en västerländsk religionsdefinition av en intellektualiserad förståelse av religion, där religion likställs vid tro.⁴⁶ Detta faller inom det Furseth och Repstad kallar för en substantiell förståelse av religion, då man utgått från religionens innehåll när söker definiera religionsbegreppet.⁴⁷ Utifrån dessa förståelser kan man dra slutsatsen att en substantiell religionsdefinition som likställer religion vid tro är typisk för ett rationellt, intellektualiserat västerländskt samhälle.

Kopplar man denna västerländska intellektualiserade förståelsen av religion som synonym med tron på en högre makt till Giddens beskrivning av vad religion inte är, det vill säga att religion är inte detsamma som monoteism eller besvarar frågor om varför världen blev som den blev; eller består av en samling moraliska och etiska regler; eller kan likställas vid tron på övernaturliga väsen.⁴⁸ framstår den substantiella västerländska definitionen av religion som en kristen stereotyp av religionsbegreppet. Denna substantiella förståelse av religion fungerar marginaliserande då det utesluter en mängd andra religioner från religionsbegreppet.⁴⁹ Furseth och Repstad hårdrar denna problematik ytterligare när de för

46Brömssen, 2003: 41

47Furseth & Repstad, 2008: 28

48Giddens, 1998: 464

49Giddens, 1998: 463

fram att en substantiell religionsdefinition som likställer tron på ett gudomligt väsen utesluter österländska religioner som bland annat buddhism och konfucianism.⁵⁰

Det går även att problematisera ytterligare kring detta resonemang om man antar att detta uteslutande av österländska religioner har gjorts utifrån en hegemonisk maktstruktur där det som kännetecknas som västerländskt utgör den härskande kulturen. Utgår man från Saids postkoloniala teoriperspektiv kan detta kristianiserande av religionsbegreppet alltså ses som en produkt av kolonialtiden då Västeuropa genom missionsarbete och imperialism försökte frälsa och dominera det barbariska hednalandet i öst.⁵¹ Saids diskursmetod har synliggjort de maktstrukturer som formar vår förståelse av öst och väst, som jag anser även går att applicera på vår förståelse av religionsbegreppet.

Utifrån Saids diskussion kan den kristianiserade förståelsen av religion förstås som konstruerad utifrån de maktstrukturer som färgar vår syn på öst och väst. Som tidigare nämnt anser Said att väst tog sig friheten att definiera öst, vilket i sin tur medförde att porträttet av österlandet är målat utifrån västs föreställning om vad som kännetecknar öst. Detta synsätt går enligt mig att applicera på den västerländska föreställningen av vad religion är. Precis som Said hävdar att bilden av Orienten är en imaginär västerländsk föreställning av österlandet, är den rationella, intellektualiserade västerländska föreställningen av vad religion en kolonial restprodukt av ett kristianiserat, västerländskt synsätt. Enligt Brömssen utgör denna västerländska konstruktion ett genomgående fokus på meningsskapande och tro som ett fundament för religionsbegreppet. Huruvida detta är en del av ett fortsatt förtryck av öst ämnar jag inte försöka svara på, däremot ser jag det som en produkt av ett tidigare förtryck. Likt Saids förklaring till Orientens härkomst anser jag att religionsbegreppets definition är sprungen ur en hegemonisk maktstruktur, där den normerande västerländska kulturen definierat betydelsen av begreppet. Det har resulterat i en substantiell religionsdefinition där religion likställs vid tron på en högre makt eller innehavare av uttryck som kännetecknas av en västerländsk förståelse av vad religiositet är. Jag kommer att använda mig av innebörden av ovanstående förståelse som utgångspunkt för den kommande textanalysen och avslutande

50Furseth & Repstad, 2008: 29

51Said, 2003: 121

diskussionen. Det vill säga att en västerländsk substantiell religionsförståelse kan bära spår av gamla maktstrukturer som vidareförmedlas i GY2011s ämnesplan för Religionskunskap 1.

Sekulariseringens prägling av religionsbegreppet

Under denna rubrik följer en diskussion rörande sekulariseringens prägling av religionsbegreppet. De insikter och tankar som framkommer i nedanstående diskussion spelar en avgörande roll i min tolkning av vad som kännetecknar ämnesplanen för Religionskunskap 1s religionssyn. Jag utgår även här från den tidigare beskrivna forskningen och hur den kan förstås utifrån Suids postkoloniala teoriperspektiv med hjälp av följande forskningsfråga:

- *Hur kan man utifrån ett postkolonialt teoriperspektiv se sekulariseringens prägling av religionsbegreppet som ett uttryck för Orientalism?*

Giddens menar att det kan se ut som att religion eller religiositet minskar i ett sekulärt samhälle om man utgår från en religionsdefinition som likställer religion med, aktiva kyrkobesök eller tron på ett högre väsen.⁵² Detta kan i sin tur bidra till att man inom sekulära moderna samhällen har den uppfattningen att religion är någonting gammalmodigt och förlegat. Eftersom sekulära moderna samhällen ofta präglas av minskade kyrkobesök och ökad rationalism. Furseth och Repstad lyfter fram problematiken kring att definieras som religiös i ett modernt, rationellt samhälle, att man kan riskera att framstå som fanatisk eller naiv.⁵³

Enligt Furseth och Repstad kännetecknas den religiösa individen i ett sekulärt modernt samhälle av individualsim, traditions- och auktoritetskritik samt sökande efter mening och spiritualism.⁵⁴ Detta sekulära individualistiska perspektiv färgar givetvis synen på andra religioner. Furseth och Repstad problematiserar kring meningsskapande som en bärande del i en religionsdefinition eftersom detta enligt dem ger en överdrivet intellektualiserad definition

52Giddens, 1998:501

53Furseth & Repstad, 2008: 27

54Furseth & Repstad, 2005: 167

av religionsbegreppet. Författarna nämner ändå att just meningsaspekten har en framträdande roll i sekulära individers religionsutövande⁵⁵. Även Giddens med sin av rädsla för etnocentrism vida religionsdefinition anser att just meningsdimensionen är central för religionens fortsatta existens i rationella moderna samhällen.⁵⁶ Utifrån detta kan jag dra slutsatsen att meningsaspekten har en framträdande roll för en sekulär förståelse av religionsbegreppet. Vilket medför att även om man inte anser att religiösa individer är naiva fanatiker utan endast söker en mening med livet har man ändå utgått från en sekulär västerländsk etnocentrisk föreställning av vad religion är.

Enligt Furseth och Repstads är dagens moderna, sekulära religiösa individ auktoritet- och traditions kritisk i sitt sökande efter mening och spiritualism. Detta utgör en ganska snäva skildring av religiositet som bidrar till att många religiösa uttryck faller mellan stolarna, antingen genom marginalisering eller som uttryck för fanatism eller naivitet. Utgår man från att detta resonemang stämmer fungerar det dessutom ypperligt att applicera Saids postkoloniala resonemang på hur sekulariseringen fortsatt återskapa den orientalistiska bilden av öst.

I och med att Said menar att sekulariseringen möjliggjorde västs dominans av öst. Som tidigare nämnt skiljer Said mellan traditionell och modern Orientalism. Den moderna Orientalismen bär tydliga spår av sekularisering, Said menar att denna moderna form av Orientalism formulerades för att passa ett sekulärt perspektiv. Den sekulära orientalismen är precis som den traditionella präglad av västerlandets önskan att tämja och åskådliggöra öst utifrån ett västerländskt perspektiv. Detta moderna, västerländska, sekulära perspektivet av öst bär enligt Said därför tydliga upplysningsfilosofiska spår. Dessa spår går även att finna i religionsbegreppet då Furseth och Repstad och Giddens menar att den fritt sökande sekulära religiösa individen tilltalas av meningsdimensionen inom religion. Vilket Brömssen anser är karaktäristiska kännetecken för en utpräglad västerländsk konstruktion av religionsbegreppet.

Återkopplar man ovanstående resonemang till Furseth och Repstads diskussion där de religiösa uttryck som inte passar in i den sekulära mallen för religiositet riskerar att förstås som fanatism och naivitet kan detta ses som ett producerande av ett religiöst det Andra. Då det Andra utgör den motpol som den härskande samhällskulturen definierar sig själv gentemot.

⁵⁵Furseth & Repstad, 2005: 164

⁵⁶Giddens, 1998: 501

Utifrån Saids postkoloniala diskurs var Orienten Occidentens motpol. Jag anser precis som Brömssen att detta Orientalistiska synsätt även har färgat dagens sekulära förståelse av religionsbegreppet. Vilket medför att man i västerländska sekulära länder ofta likställer religiositet och religion med intellektuella och rationella uttryck som; sökande efter mening, eller en uppsättning moraliska och etiska regler eller som ett redskap för självförverkligande. Eftersom tron på en högre makt är det centrala inom en substantiell västerländsk religionsdefinition utgör ovanstående uttryck för religiositet ett problem. Då sökandet efter mening och viljan att underkasta sig moraliska och etiska regler samt önskan att förverkliga sig själv enligt västerländsk övertygelse görs utifrån föreställningen att det finns en gudomlig högre makt. Medan man i vissa religiösa kulturer gör detta eller ingenting av detta utifrån andra föreställningar. Den västerländska tolkningen av dessa religiösa uttryck kan därför verka marginaliserande av religioner eller porträttera dem som gammalmodiga, fanatiska och/eller naiva. Jag kommer att använda mig av dessa resonemang i textanalysen av Religionskunskap 1. Jag kommer att undersöka hur sekulariseringen präglar den substantiella religionsförståelsen och hur detta även färgar förståelsen av religionens funktionella aspekter.

Textanalys

GY 2011

På skolverkets hemsida står det att: ”Arbetet med Gy 2011 har sin främsta bakgrund i regeringens proposition Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan (prop. 2008/09:199) samt i utredningen Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola (SOU 2008:27).”⁵⁷ En av förändringarna är att skillnaden mellan de högskoleförberedande och yrkesförberedande programmen är större. När Gy 2011 träder i kraft kommer det finnas 18 nationella gymnasieprogram. Enligt skoverkets hemsida anser regeringen att detta kommer leda till att eleverna är mer förberedde för yrkeslivet respektive högskolan. De tidigare kallade kärnämnen är ersatta av gymnasiegemensamma ämnen. I Lpo 94 var Religionskunskap A ett kärnämne i den nya gymnasieskolan utgör Religionskunskap 1 ett gymnasiegemensamt ämne. Detta innebär att kursen Religionskunskap 1 kommer att läsas inom alla de 18 nationella programmen.⁵⁸

57Skolverket.se

58Skolverke.se

En ny betygsskala utgör ännu en förändring i den nya gymnasieskolan, i stället för de fyra betygsstegen, icke godkänt, godkänt, väl godkänt och mycket väl godkänt kommer man använda sig av betygsbeteckningarna A till F där A utgör det högsta betyget och F ett underkänt betyg. Betygskriterierna står att finna i kursernas olika ämnesplaner. Ämnesplanerna innehåller en beskrivning av kursens generella karaktär, syfte, centrala innehåll och som tidigare nämnt betygskriterier för betygen A till E. De kriterier som finns beskrivna är dock endast E, C och A. För betyget D utgör kriterierna att betyget E är uppnått och merparten av kriterierna för betyget C. För betyget B krävs det att betyget C uppnåtts och merparten av målen för betyget A.

Som tidigare nämnt ersätter Religionskunskap 1 kursen Religionskunskap A som ett gymnasiegemensamt ämne. Religionskunskap 1 utgör en av religionskunskaps kurserna, i GY 2011 innehåller religionskunskapsämnet tre olika kurser: 1, 2 och 3. För att läsa kurserna två och tre krävs det att man klarat den föregående grundläggande kursen, med andra ord att man klarat Rel 1 innan man läser Rel 2 och så vidare.⁵⁹ Nedan följer en textanalys av Skolverkets föreslagna styrdokument för Religionskunskap 1. Den första delen av textanalysen behandlar begreppsdefinitionen av religionsbegreppet, det vill säga om man fokuserar på vad religion innehåller eller dess olika uttryck och funktioner. Den andra delen behandlar utifrån vilket perspektiv ämnesplanen utformats. Jag försöker främst åskådliggöra det jag definierat som kännetecknen för en rationalistisk västerländsk, intellektualiserad religionssyn.

Religionskunskapsämnets syfte

Nedan följer den första delen av min undersökning av GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1, här avser jag att försöka svara på följande forskningsfrågor:

- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån vad Furseth och Repstad anser vara en substantiell religionsdefinitor?*
- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån vad Furseth och Repstad anser vara en funktionell religionsdefinitor?*

Ämnesplanen för Religionskunskap 1 inleds med en generell beskrivning av religionskunskapsämnets innehåll och karaktär:

Ämnet religionskunskap har sin vetenskapliga förankring främst i religionsvetenskapen men är till sin karaktär tvärvetenskapligt. Det behandlar hur religioner och livsåskådningar kommer till uttryck i ord och handling samt hur människor formulerar och förhåller sig till etiska och existentiella frågor. I ämnet behandlas trons och etikens betydelse för individers upplevelse av mening och tillhörighet.⁶⁰

I detta citat framgår det att man bland annat utgår från en funktionell religionsdefinition, i och med att det står : ”behandlar hur religioner och livsåskådningar kommer till uttryck i ord och handling”⁶¹. Eftersom man i denna mening fokuserat på religioners och livsåskådningars uttryck. Fortsättningen på den meningen: ”samt hur människor formulerar och förhåller sig till etiska och existentiella frågor”⁶² utgår även den från en funktionell definition i och med att det står att ämnet behandlar hur man formulerar och förhåller sig till existentiella och etiska frågor. I den här meningen utgör praxis individers existentiella och etiska förhållningssätt.

I slutet på det första stycket i ämnesplanen står det att: ”I ämnet behandlas trons och etikens betydelse för individers upplevelse av mening och tillhörighet”⁶³. Även denna mening syftar till att undersöka praxis, i och med att det står att ämnet behandlar etikens betydelse för individers upplevelse av mening. Jag tolkar detta att innebära ett studium av funktioner i och med att det inte står någonting om att undersöka vad denna mening är, utan att ämnet endast ska behandla hur människor upplever mening och tillhörighet relaterat till tro och etik. Efter att man beskrivit ämnets karaktär följer en beskrivning av ämnets syfte:

60Skolverket.se

61Skolverket.se

62Skolverket.se

63Skolverket.se

Undervisningen i ämnet religionskunskap ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt. Den ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald. Eleverna ska ges möjlighet att diskutera hur relationen mellan religion och vetenskap kan tolkas och uppfattas, till exempel beträffande frågor om skapelse och evolution.⁶⁴

I de första rader i syftesbeskrivning för ämnesplanen står det följande: ”Undervisningen i ämnet religionskunskap ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt”⁶⁵. Religionskunskapsämnet ska alltså se till att eleverna utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt, det går inte att utläsa om detta görs utifrån en substantiellt eller funktionellt begreppsperspektiv. Fortsättningen av syftesbeskrivning fortsätter dock på följande vis: ”Eleverna ska ges möjlighet att diskutera hur relationen mellan religion och vetenskap kan tolkas och uppfattas, till exempel beträffande frågor om skapelse och evolution”⁶⁶. Den här meningen tyder på ett funktionellt förhållningssätt i och med att det är relationen mellan religion och vetenskap som ska tolkas, inte vad religion anser om vetenskap.

Ett annat syfte med Religionskunskap 1 är att öka förståelsen för vad som utgör människors moraliska grund:

Undervisningen ska leda till att eleverna utvecklar kunskaper om hur människors moraliska förhållningssätt kan motiveras utifrån religioner och livsåskådningar. De ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och

64Skolverket.se

65Skolverket.se

66Skolverket.se

förståelse för olika sätt att tänka och leva. Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att analysera hur religion kan förhålla sig till bland annat etnicitet, kön, sexualitet och klass. I undervisningen ska eleverna ges möjlighet att analysera texter och begrepp, kritiskt granska källor, diskutera och argumentera, samt genomföra fältstudier.⁶⁷

Den första meningen av ovanstående citat tar sig an religionsbegreppet utifrån praxis, i och med att det står att eleverna ska lära sig om hur människor motiverar sitt moraliska förhållningssätt. Hade det stått vilken moral som finns inom en specifik religion hade det snarare rört sig om en substantiell förståelse.

I den sista meningen i andra stycket av syftesbeskrivningen står det att: ”Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att analysera hur religion kan förhålla sig till bland annat etnicitet, kön, sexualitet och klass”.⁶⁸ Det här syftesmålet är till skillnad från tidigare syftesmål formulerat utifrån ett substantiellt angreppssätt, då det står att eleverna ska lära sig analysera hur religion kan förhålla sig till etnicitet, kön, sexualitet och klass. Hade det stått hur människor utifrån religion utvecklar olika förhållningssätt till etnicitet, kön, sexualitet och klass hade även detta syftesmål utgått från ett funktionellt perspektiv.

Religionskunskapsämnets generella kunskapsmål

Efter ämnesplanens beskrivning av ämnets innehåll och karaktär följer en lista på fem kunskapsmål som ämnet ska ge eleverna en möjlighet att utveckla:

1. Kunskaper om religioner och livsåskådningar så som de uttrycks i samhället.
2. Kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar.
3. Kunskaper om olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap samt förmåga att värdera dessa.

⁶⁷Skolverket.se

⁶⁸Skolverket.se

4. Kunskaper om etiska begrepp och modeller.
5. Förmåga att undersöka och analysera etiska frågor i relation till religioner och livsåskådningar.⁶⁹

Den första punkten faller inom samma definition som den liknande syftesbeskrivningen. I och med att det står att eleven ska utveckla förståelse för hur religioner och livsåskådningar uttrycks är denna mening formulerad utifrån ett funktionellt förhållningssätt. Punkt två behandlar människors identitet, även denna punkt fokuserar på att elever ska lära sig om religioner och livsåskådningars funktioner, i och med att det är människors identitet relaterat till religioner och livsåskådningar som ska undersökas. Den tredje punkten som berör religion och vetenskap tar också fasta på relationen mellan religion och vetenskap vilket faller under ett funktionellt perspektiv. Den fjärde punkten ligger närmare en substantiell förståelsehorisont i och med att det står att eleven ska lära sig om etiska begrepp och modeller, detta åsyftar innehåll vilket faller under en substantiell definition. Den sista punkten behandlar elevens förmåga att analysera etiska frågor utifrån en funktionell förståelsehorisont eftersom det är etikens relation till religioner och livsåskådningar som står i centrum.

REL 1s centrala innehåll

Religionskunskap 1 utgör den grundläggande kursen religionskunskapsämnet på gymnasiet. Religionskunskap 1 är ett gymnasiegemensamt ämne och utgör i och med detta källmaterialet för min textanalys. Religionskunskap 1s centrala innehåll påminner väldigt mycket om den generella syftes och målbeskrivningen för religionskunskapsämnet. Jag har därför valt att göra en ganska övergripande analys av listan över REL 1s centrala innehåll. Listan i fråga är förvisso något mer specificerad, men resultatet blir ändå väldigt likt det ovanstående:

Världsreligionerna och olika livsåskådningar, så som de kan ta sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Olika människosyn och gudsuppfattningar. Religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet. Individens identitet i förhållande till religion och livsåskådning. Olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten. Olika modeller inom normativ etik. Dygdetiska och andra moraliska

föreställningar om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara. Analys av argument i etiska frågor med utgångspunkt i världsreligioner, livsåskådningar och elevernas egna ställningstaganden.⁷⁰

Ovanstående citat visar att religionskunskapsämnet främst behandlar religion, världsåskådningar och etiska förhållningssätt utifrån ett funktionellt begreppsperspektiv. I och med att kursen främst behandlar religiösa uttryck, religionens relation och förhållande till vissa begrepp, processer och uppfattningar. De aspekter i ämnets centrala innehåll som inte utgår från ett funktionellt hållningssätt är de delar som rör etik och moral: ”Olika modeller inom normativ etik [...] Dygdetiska och andra moraliska föreställningar om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara.”⁷¹ Dessa båda meningar berör innehåll, dels innehållet i olika modeller inom normativ etik, samt vad innehållet i en dygdetisk eller annan moralisk föreställning över ett gott liv och samhälle kan vara, vilket tyder på ett substantiellt förhållningssätt.

Kunskapskrav för REL 1

GY2011s ämnesplan för Religionskunskap 1s lägsta godkända betyg är E, för att uppnå detta betyg krävs det bland annat att:

Eleven redogör **översiktligt** för världsreligionerna och några

Livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **översiktligt** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **översiktligt** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **några** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en **enkel** analys av denna relation. Eleven redogör **översiktligt** för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet.⁷²

70Skolverket.se

71Skolverket.se

Första meningen i ovanstående citat behandlar elevens kunskapskrav relaterat till vad de känner till om världsreligionerna och några livsåskådningars kännetecken, jag tolkar detta att främst beröra innehåll, vilket i sin tur faller inom ett substantiellt förhållningssätt till religionsbegreppet. Även den efterföljande meningen utgår från en substantiell religionsdefinition i och med att även denna berör världsreligionernas innehåll. De sista tre meningarna belyser elevens förmåga att se världsreligionernas och livsåskådningarnas funktionella aspekter i och med att eleven ska känna till hur dessa uttrycks och relaterar till olika processer och begrepp. Följande citat behandlar de olika kunskapsmålen eleven måste nå gällande religion och vetenskap samt etik och moral för att nå betyget E:

Eleven redogör **översiktligt** för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. I redogörelsen värderar eleven de olika uppfattningarna med **enkla** omdömen. Eleven redogör **översiktligt** för vad som utmärker några normativa etiska modeller och ger **enkla** argument i **någon** fråga utifrån dessa modeller. Eleven för **enkla** resonemang om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara utifrån dygdetiska och andra moraliska föreställningar.⁷³

Den första meningen i ovanstående citat tyder på att eleven ska kunna redogöra för och värdera religionens olika funktioner i och med att det är relationen mellan religion och vetenskap som ska redogöras. Efterföljande kunskapsmål efterfrågar mer substantiella kunskaper i och med att det står att eleven ska redogöra för vad som utmärker normativa och etiska modeller. Även det sista kunskapsmålet fokuserar på elevens substantiella kunskaper då det står att eleven ska kunna föra resonemang utifrån dygdetiska och moraliska föreställningar, dessa föreställningar rör troligtvis innehåll.

Nästa betygsteg är D för att nå betyget D krävs det att eleven når betyget Es kunskapskrav samt att merparten av kraven för betyget C är nådda, dessa kunskapskrav består delvis av att:

72Skolverket.se

Eleven redogör **utförligt** för världsreligionerna och några livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **utförligt** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **utförligt** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **några** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en analys av denna relation. Eleven redogör **utförligt** för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet.⁷⁴

I citatets första två meningar efterfrågas elevens substantiella kunskaper gällande världsreligionerna och olika livsåskådningar, då det står att eleven ska kunna redogöra för deras kännetecken, likheter och skillnader. Hade det stått att eleven skulle redogöra för kännetecken, skillnader och likheter för hur världsreligionerna och olika livsåskådningar kan uttryckas hade det snarare rört sig om praxis. Men i och med att det endast står att eleven ska redogöra för kännetecken, likheter och skillnader uppfattar jag det som att detta kunskapskrav rör elevens kunskaper gällande religioner och världsåskådningars olika innehåll. Nästa mening begär att eleven ska kunna känna olika uttryck för religiositet vilket innefattar de funktionella aspekterna inom olika livsåskådningar och världsreligioner. Även de två efterföljande meningarna efterfrågar elevens kunskaper gällande religioner och livsåskådningars funktioner. Närmare bestämt hur olika processer, förhållningssätt och relationer skapas och kommer till uttryck i förhållande till religion och livsåskådningar.

Gällande religion och vetenskap efterlyses det precis som för betygssteget E kunskaper beträffande de funktionella aspekterna, då det är olika uppfattningar som analyseras relaterat till religion och vetenskap

Eleven redogör **utförligt** för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. I redogörelsen värderar eleven de olika uppfattningarna med **enkla** omdömen. Eleven redogör **utförligt** för vad som utmärker några normativa etiska modeller och ger **välgrundade** argument i **några** frågor utifrån dessa modeller. Eleven för **välgrundade** resonemang om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara utifrån dygdetiska och andra moraliska föreställningar.

I ovanstående citat visar att de kunskaper som krävs inom etik och moral för att eleven ska nå betyget C faller inom den substantiella ramen. Man eftersöker att eleven känner till innehållet inom olika normativa och etiska modeller samt vad som kännetecknar dygdetiska och moraliska föreställningar.

För betyget B krävs det att eleven når alla mål som krävs för betyget C samt merparten av målen som krävs för det högsta betyget A. Betygskriterierna för betyget är bland annat dessa:

Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för världsreligionerna och några livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **utförligt och nyanserat** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **utförligt och nyanserat** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **flera** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en **komplex** analys av denna relation. Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet.

Precis som för betyget C efterfrågar man substantiella kunskaper när det gäller olika livsåskådningar och världsreligionernas kännetecken, skillnader och likheter. Man efterfrågar även funktionella kunskaper gällande olika religioner och livsåskådningars uttryck, processer och förhållningssätt i samtiden och relaterat till kön, klass, etnicitet och sexualitet. För relationen mellan religion och vetenskap är det också eleven funktionella kunskaper som bedöms:

Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. I redogörelsen värderar eleven de olika uppfattningarna med **nyanserade** omdömen. Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för vad som utmärker några normativa etiska modeller och ger **välgrundade och nyanserade** argument i **några** frågor utifrån dessa modeller. Eleven för **välgrundade och nyanserade** resonemang om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara utifrån dygdetiska och andra moraliska föreställningar.

Precis som för de lägre betygen är det kunskaper om relationen mellan religion och vetenskap som efterfrågas. Man mäter dock även de substantiella kunskaperna när det gäller elevens förmåga att föra normativa etiska och dygdetiska moraliska resonemang.

Religionssyn i Religionskunskapsämnet

I denna andra del av textanalysen försöker jag utifrån nedanstående forskningsfråga undersöka religionssynen i GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1. Jag försöker undersöka vilka västerländska föreställningar som färgat karaktären av formuleringarna i ämnesplanen.

- *Vilka formuleringar i Religionskunskap 1 är formulerade utifrån en intellektualiserad, rationell västerländsk förståelse av vad religion är?*

I den här delen av textanalysen av GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1 har jag utgått från vad Brömssen, Furseth och Repstad men framförallt Giddens anser utgör en intellektualiserad, rationell västerländsk förståelse av religion. I min analys utgår jag bland annat från vad Giddens hävdar att religion inte nödvändigtvis är, det vill säga att; *Religion inte är det samma som monoteism; Religion inte behöver skänka livet mening; Religion ger inte nödvändigtvis en förklaring till skapelsen; Religion inte är ett redskap för självförverkligande; Religion är inte enbart en uppsättning etiska och moraliska regler.*⁷⁵

I den generella ämnesbeskrivningen för religionskunskapsämnet står det bland annat att ämnet behandlar: ”hur människor formulerar och förhåller sig till etiska och existentiella frågor. I ämnesbeskrivningen står det att religionskunskapen ska behandla trons och etikens betydelse för individers upplevelse av mening och tillhörighet.”⁷⁶ Denna formulering tyder på att man förutsatt att religion innefattar en uppsättning etiska och moraliska regler som samtidigt svarar på existentiella frågor vilket i sin tur kan skänka individen mening. Enligt Giddens är dessa religiösa funktioner typiska för en västerländsk definition av vad religion

⁷⁵Giddens, 1998: 500

⁷⁶Skolverket.se

och religiositet innebär. Då Giddens hävdar att religion inte behöver skänka livet mening, eller består av en uppsättning moraliska regler.⁷⁷

Under ämnets syfte står det att religionskunskapen ska ge eleven möjlighet att: ”diskutera hur relationen mellan religion och vetenskap kan tolkas och uppfattas, till exempel beträffande frågor om skapelse och evolution.”⁷⁸ Enligt Giddens förmedlar religion inte alltid en förklaring till hur världen blev som den blev, även detta är en västerländsk förutfattning om vad religion är. Det står även att ämnets syfte är att ge eleverna möjlighet att lära sig om hur människors etiska och moraliska förhållningssätt kan relateras till religion, vilket i sin tur ska leda till att eleverna utvecklar respekt och förståelse för olika levnadssätt.⁷⁹ Även detta faller inom Giddens beskrivning av vad religion inte är, det vill säga en uppsättning etiska och moraliska regler.

Under ämnesplanen för kursen Religionskunskap 1 står det att ämnet ska behandla följande:

Världsreligionerna och olika livsåskådningar, så som de kan ta sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Olika människosyn och gudsuppfattningar. Religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet. Individens identitet i förhållande till religion och livsåskådning. Olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten. Olika modeller inom normativ etik. Dygdetiska och andra moraliska föreställningar om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara. Analys av argument i etiska frågor med utgångspunkt i världsreligioner, livsåskådningar och elevernas egna ställningstaganden.

⁷⁷Giddens, 1998: 500

⁷⁸Skolverket.se

⁷⁹Skolverket.se

Citatet ovan innehåller meningen ”Olika människosyn och gudsuppfattning”⁸⁰ vilket signalerar att en religion innehåller en gudsuppfattning, vilket i sin tur tyder på att man utgått från en västerländsk föreställning av religionsbegreppet när man formulerade ämnesplanen. Eftersom Giddens menar att en västerländsk föreställning av religion kännetecknas av att man tar för givet att religion är detsamma som monoteism och/eller tron på ett högre väsen. En annan västerländsk tolkning gällande religionsbegreppet kan utläsas i formuleringen: ”Individens identitet i förhållande till religion och livsåskådning” detta kan ses som en förutfattad uppfattning om att religion är ett redskap för självförverkligande och meningsskapande. En annan västerländsk religionsuppfattning åskådliggörs i meningen: ”Analys av argument i etiska frågor med utgångspunkt i världsreligioner, livsåskådningar och elevernas ställningstaganden,” denna mening befäster föreställningen att en världsreligion innehåller svar på etiska frågor, vilket är som jag tidigare nämnt en västerländsk fördom enligt Giddens.

Ämnesplanen för Religionskunskap 1 fortsätter med en beskrivning över betygsriterierna. För lägsta betyget E krävs det att eleven redogör för:

världsreligionerna och några livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **översiktligt** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **översiktligt** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **några** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en **enkel** analys av denna relation. Eleven redogör **översiktligt** för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet.

I citatet går det att läsa att eleven för att få lägsta godkända betyget i religionskunskap bland annat ska kunna redogöra för världsreligionernas gudsuppfattningar samt hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning. Vilket kan innefatta en föreställning att alla världsreligioner utgår från en gudsuppfattning samt att religion är grundläggande för identitetsskapande. Båda dessa aspekter kan falla under Giddens lista över vad religion inte är. Vilket i sin tur kan innebära att man betygsätter eleverna utifrån kunskap som enligt Giddens inte är detsamma som religion. Nästa beskrivna betygssteg är betyget C, för att nå detta steg krävs det bland annat att eleven:

Eleven redogör **utförligt** för världsreligionerna och några livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **utförligt** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **utförligt** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **några** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en analys av denna relation. Eleven redogör utförligt för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet. Eleven redogör utförligt för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. I redogörelsen värderar eleven de olika uppfattningarna med enkla omdömen.⁸¹

För detta betyg krävs det att eleven förhåller sig mer nyanserat till de olika världsreligionerna och livsåskådningarna, det står bland annat att eleven ska redogöra för: ”likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattning.” Detta öppnar upp för möjligheten att visa på att en världsreligion inte behöver ha en Gud eller förhåller sig till en specifik gudsuppfattning. Det står även att: ”eleven ska ge några **exempel** på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en analys av denna relation”⁸² Denna formulering uttrycker att eleven bör visa en mer problematiserad syn på identitetskapande än vad som krävdes för betyget E, vilket i sin tur kan leda till att man visar på exempel där religion inte nödvändigtvis behöver innebära ett individuellt självförverkligande, meningsskapande eller ett handlande utefter etiska och moraliska regler. För det högsta betyget A som är det sista beskrivna betygssteget efterfrågas liknande kunskaper som för betyget C. Skillnaden mellan stegen C och A är att man inte enbart begär att eleven ska beskriva de olika världsreligionerna och livsåskådningars kännetecken utförligt utan även nyanserat. Det står även att eleven ska ge flera exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt ge en komplex analys av denna relation. Man utlyser även att eleven argumenterar och för välgrundade resonemang beträffande etik och moral frågor. Nedan följer citat i sin helhet:

81Skolverket.se

82Skolverket.se

Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för världsreligionerna och några livsåskådningar samt för deras kännetecken. Dessutom redogör eleven **utförligt och nyanserat** för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar. Eleven beskriver **utförligt och nyanserat** de uttryck olika världsreligioner och livsåskådningar kan ta sig i samtiden, i Sverige och i omvärlden. Eleven ger **flera** exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning samt gör en **komplex** analys av denna relation. Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för religion i relation till kön, klass, etnicitet och sexualitet. Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. I redogörelsen värderar eleven de olika uppfattningarna med **nyanserade** omdömen. Eleven redogör **utförligt och nyanserat** för vad som utmärker några normativa etiska modeller och ger **välgrundade och nyanserade** argument i **några** frågor utifrån dessa modeller. Eleven för **välgrundade och nyanserade** resonemang om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara utifrån dygdetiska och andra moraliska föreställningar.⁸³

Den religionssyn som gör sig gällande är densamma som för de lägre betygstegen. Det efterfrågas emellertid mer eftertänksamhet och ett mer nyanserat förhållningssätt till religion, religionsitet och livsfrågor, vilket öppnar upp för en mer nyanserad religionssyn som i sin tur minskar risken för etnocentriska generaliseranden. Det är dock samma religionsteman och dimensioner av religiositet som ska förstås och läras in.

Avslutande diskussion

Under rubriken som markerar början av slutet på min uppsats försöker jag knyta samman alla trådar för att slutligen försöka svara på min huvudsakliga frågeställning. I inledningen av uppsatsen förklarade jag anledningen till valet av mitt uppsatsämne. Som blivande lärare insåg jag svårigheten i att som religionskunskapslärare försöka lära eleverna om religion och religiositet utan att generalisera för mycket eller vara konfessionell. I uppsatsen har jag undersökt om en av anledningarna till denna svårighet kan vara den västerländska historiska

kontexten. Jag har även försökt tolka hur denna historiekontext i sin tur färgat den västerländska religionssynen och hur denna sedan satt sin prägel på ämnesplanen för Religionskunskap 1. Här följer en kortare sammanställning över detta och diskussionen kring hur en västerländsk religionssyn kan vidmakthålla orientalistiska maktstrukturer. Under hela uppsatsarbetets gång har jag burit med mig följande frågeställning:

- *Hur kan sekulära, rationalistiska formuleringar i GY 2011s ämnesplanen för Religionskunskap1 förstås som uttryck för en västerländsk religionssyn vilken bidrar till upprätthållandena av orientalistiska maktstrukturer?*

Sammanfattningsvis kan jag se att man i GY 2011s ämnesplan för religionskunskapsämnet karakteriserar och innehåller till största delen utgått från en funktionell religionsbeskrivning. Även syftet med religionskunskapsämnet är att framförallt att förmedla kunskaper om religioners och livsåskådningars funktioner, förutom de kunskaper som rör etik och moral. Trots att ämnets karaktär och syfte verkar vara att förmedla kunskaper rörande de funktionella aspekterna av religion efterfrågas många substantiella kunskaper i betygskriterierna. Dessa kunskaper rör framförallt etik och moral men även det som kännetecknar världsreligionerna. En annan intressant aspekt beträffande betygskriterierna är att de substantiella kunskaperna efterfrågas i större utsträckning för det lägsta betygssteget E medan efterfrågan för de funktionella religionskunskaperna är övervägande för det högsta betyget A. Detta kan höras samman med den västerländska religionsuppfattningen, då man förutsätter att den substantiella innebörden av religion föranleder religionens praktiska funktioner. I en sådan religionssyn kan den substantiella religionsinnebörden komma att utgöra grundförståelsen för religion, vilket då givetvis blir grundläggande ur lärosynpunkt, något jag återkommer till längre ned.

I den generella ämnesbeskrivningen utgår man från att religion karakteriseras av funktionen att formulera etiska och moraliska regler och skänka individer mening i livet. Ämnets syfte är som tidigare nämnt främst att ge eleven möjlighet att lära sig om religionens funktionella aspekter. Bland annat dess påverkan på individers uppfattning rörande vetenskap exempelvis beträffande skapelse och evolution. Men även hur religioner och livsåskådningars etiska och moraliska funktioner influerar människors levnadssätt.

Jag kan konstatera att kursen Religionskunskap 1s centrala innehåll delvis behandlar olika religioners substantiella betydelse, som exempelvis människosyn och gudsuppfattning vilket då antyder att en religion innehåller en gudsuppfattning. Kursen ska även behandla

religioner och livsåskådningars funktioner relaterat till individens utveckling. Innehållet i kursen ska med andra ord lära eleverna hur religioner och livsåskådningars substantiella innehåll kan påverka hur individen funktionellt tar ställning i etiska och moraliska frågor utifrån religiös övertygelse. Jag tolkar detta som att man i ämnesplanen för Religionskunskap 1 har utgått från att religioner och livsåskådningars substantiella innehåll färgar dess funktionella aspekter. Vilket medför att man anser att eleven måste förstå religioner och livsåskådningars substantiella grund för att kunna tolka de funktionella dimensionerna.

Den här religionsuppfattningen återspeglas framförallt i sambandet mellan betygskriterierna och kursens centrala innehåll. Då man efterfrågar övervägande substantiella kunskaper beträffande bland annat världsreligionernas gudsuppfattning och betydelse för individen för det lägsta betygsteget. Samtidigt som kursens centrala innehåll framförallt behandlar religionens betydelse för meningsskapande och relation till evolution och skapelse. Det är i detta samband en västerländsk färgad religionssyn träder fram. Eftersom man tar för givet att den substantiella meningsdimensionen och gudsuppfattningen är grundläggande för religion och att detta i sin tur påverkar de funktionella aspekterna, som hur man upplever och förhåller sig till omvärlden. Dessa uttryck är starkt knutna till typiska västerländska föreställningar av religion och religiositet. Trots att de högre betygstegen kräver en mer nyanserad framställning av religioner och livsåskådningar och hur dessa uttrycks är detta ändå knutet till det Furseth och Repstad beskriver som en västerländsk föreställning om vad som definierar religion.

Man kan självklart framhålla att det inte är särskilt anmärkningsvärt att ämnesplanen för den svenska skolan är färgad den rådande samhällseliga kulturen. Den svenska skolans ämnesplan för religionskunskapsämnet måste givetvis utformas så att den passar dagens svenska samhälle. Detta samhälle består dock av flera olika kulturer, detta uttrycks även i ämnesplanen: ”religionskunskapsämnet ska förbereda eleverna för dagens mångkulturella samhälle”⁸⁴. Det jag diskuterar är därför inte ämnesplanens innehåll utan jag vill snarare åskådliggöra utifrån vilket perspektiv detta innehåll har utformats. Under 1800talet genomströmmades västeuropa av moderna ideal som sekularism, reformation, rationalism och intellektualism. Kerstin von Brömssen menar att dessa moderna upplysningsteoretiska strömningar har påverkat det svenska samhället och dess innevänares uppfattning av

84Skolverket.se: <http://www.skolverket.se/sb/d/3417>

svenskheter.⁸⁵ Dessa moderna ideal är inte orientalistiska i sig, utan precis som Said menar anser även jag att det är det koloniala maktförhållandet mellan öst och väst som är problematiskt och grundläggande för den normerande kulturens uppfattning av religion. Jag tolkar det som att denna uppfattning återspeglas i dagens ämnesplan för Religionskunskap 1. Precis som dessa ideal har färgat den västeuropeiska synen på religionsbegreppet, förefaller det även som att de fortfarande är verksamma då de genomsyrar GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1.

Utifrån ovanstående undersökning har jag försökt åskådliggöra hur dagens ämnesplan för den gymnasiegemensamma religionskunskapskursen är färgad av en västerländsk sekulär intellektuell rationalistisk religionssyn. I och med dess fokus på den meningsskapande dimensionen inom religion och den förgivettagna gudsuppfattningens ställning inom världsreligionerna har jag tolkat det som att man utgått från en västerländsk kristianiserad förståelse av religionsbegreppet. Den antagna kopplingen mellan religion och skapelse och evolution är även det en västerländsk förutfattning av religion som bär tydliga spår av kristendomen. Att använda sig av en kristen utgångspunkt för definierandet av religionsbegreppet är problematiskt av en mängd olika skäl. Said framför bland annat att kristendomen använts som ett viktigt redskap i den traditionella formen av orientalism, då det kristna missionsarbetet angavs som en av anledningarna till imperialismen och kolonialiserandet av österlandet.

Det är dock inte kristendomen i sig som är ett uttryck för Orientalism, snarare att all religion definieras utifrån ett normerande västerländskt perspektiv. Då det västerländska perspektivet är normerande medför detta i sin tur att GY 2011s ämnesplan för Religionskunskap 1 kan ge en vinklad bild av vissa religioner. Då all religion och all religiositet behandlas utifrån ett sekulär kristet modernistiskt a` priori, det vill säga att man utgår från föreställningen att alla religioner består av en meningsskapande dimension och en tro på en högre makt. Denna substantiella förståelse blir då grundläggande för hur man tolkar religiösa funktioner som uttryck, handlingar, processer och förhållningssätt. Detta synsätt är enligt Giddens och Furseth och Repstad typiskt för en rationell intellektuell västerländsk gudsuppfattning. Denna gudsuppfattning är inte oriktig eller ett uttryck för Orientalism i sig, det orientalistiska är att den normerande samhällskulturen förutsätter att denna specifika och snäva religionsuppfattningen är generell eller allmängiltig. Då en religionsdefinition som

85Brömsen, 2003: 53

utgår från att religion bringar livet mening eller är detsamma som tron på en högre makt marginaliserar vissa österländska religioner.

Jag måste poängtera att den typiskt västerländska religionssynen som genomsyrar ämnesplanen för Religionskunskap 1 inte är fullkomligt inadekvat. Många religioner och religiösa uttryck faller faktiskt inom den västerländska rationalistiska, intellektuella sekulära religionsdefinitionen. Det jag med hjälp av min undersökning önskar understryka är att användandet av denna definition som en allmän definition för religionsbegreppet kan leda till att många religioner misstolkas eller marginaliseras. Extra problematiskt är då att vi i det svenska västerländska, sekulära, rationalistiska samhället och skolan utgår från en ämnesplan som Religionskunskap 1 samtidigt som det står att skolan ska förbereda eleverna för dagens mångkulturella samhälle. Elevernas uppfattning och förberedelse blir då utifrån ett kristet a` priori vilket är extra problematiskt i ett mångkulturellt västerländskt samhälle där västerländska ideal är normerande, det mångkulturella utgör i detta sammanhang en västerländsk kristen uppfattning av mångkultur. Religionssynen som förmedlas i dagens ämnesplan bidrar därtill att vidmakthålla gamla orientalistiska maktstrukturer eftersom skolan förmedlar en religionsdefinition som utgår från att det typiskt västerländska är det normala.

Problemet uppstår då eleverna i sin tur använder sig av detta synsätt i sin bedömning av alla andra religioner och religiösa uttryck. Särskilt då den västerländska, rationalistiska intellektuella sekulära religionsdefinitionen är starkt knuten till de ideal som kommit att representera vår uppfattning av svenskhet. Vissa religioner och religiösa yttringar riskerar i detta sammanhang att representera det moderna samhällets det Andra, det vill säga något traditionstyngt, naivt, hotfullt och framförallt osvenskt. Min förhoppning är att åskådliggörandet av dessa etnocentriska föreställningar och dess kopplingar till gamla orientalistiska maktstrukturer ökar förståelsen mellan den normerande samhällskulturen och de religiösa minoritetskulturerna, och att detta i sin tur kan leda till att morgondagens elever är lite bättre förberedda för dagens mångkulturella samhälle.

Litteraturlista

Giddens, Anthony. 1998. *Sociologi*. Studentlitteratur. Lund

Furest, Inger & Pål, Repstad. 2008. *Religions sociologi*. Upplaga 1:2. Liber AB: Korotan Ljubljana, Slovenien.

Mc Leod. John. 2000. *Beginning Postcolonialism*. Manchester University Press, Manchester

Said, Edward W. 2003. *Orientalism*. Penguin Books Ltd, London

Said. Edward W. 2004. *Orientalism*. Ordfront, Stockholm

Von Brömssen. Kerstin. 2003. *Tolkningar, Förhandlingar och Tystnader- elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Acta Universitatis Ghotoburgensis. Göteborg

Elektroniska källor

Religionskunskap 1. 2009-09-23. Skolverket.se. 2010- 12- 20:
<http://www.skolverket.se/sb/d/3417>